

ԵՎԳԵՆՅԱ ԳՅՈՒԶԱԼՅԱՆ. ԸՆԴՀԱՏՎԱԾ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Եվգենյա Գյուզալյանը ծնվել է 1903 թ. Թիֆլիսում՝ մտավորականներ Տիգրան Գյուզալյանի և Երանյակ Վարդանյանի ընտանիքում: Նա ընտանիքի կրտսեր՝ չորրորդ, երեխան էր: Ավարտելով Թիֆլիսի Գայանյան իգական դպրոցը՝ Եվգենյան՝ Ժենյան, ընդունվում է Լենինգրադի պատմալեզվաբանական պետական ինստիտուտ: 1930 թ. ամռանը իր ուսումնական պրակտիկան Եվ. Գյուզալյանը անցնում է Հայաստանի Կուլտուր-պատմական թանգարանում, այժմ՝ Հայաստանի պատմության թանգարան:

Ստեփան Լիսիցյանի գլխավորած ազգագրության բաժինն ուներ մասնագիտական ու պրոֆեսիոնալ կադրերի խիստ պակաս և կազմակերպչական առումով կայացման ընթացքում էր: Ստ. Լիսիցյանը դիմում է Լենինգրադի պատմալեզվաբանական ինստիտուտի ղեկավարությանը և Մոսկվա՝ Լուսժողկոմի կադրերի բաժին Եվգենյա Տիգրանի Գյուզալյանին Հայաստանի Կուլտուր-պատմական թանգարանի ազգագրության բաժնում աշխատանքի նշանակելու խնդրանքով: 1931 թ. հուլիսից մինչև իր ձերբակալումը՝ 1939 թ., Եվ. Գյուզալյանը աշխատում է Հայաստանի պատմության թանգարանում՝ որպես ավագ գիտաշխատող: Օժտված լինելով աշխատասիրությամբ, մասնագիտական մեծ ընդունակություններով և կամքի ուժով՝ Գյուզալյանը վարում է բաժնի հաշվառման մատյանները, որոնցում նա ջանասիրաբար գրանցել է 3300 միավոր առարկա (կազմել է դրանց անձնագրերը), գեղարվեստական նկար, լուսանկար:

1931–1938 թթ. ընթացքում Ստ. Լիսիցյանի գլխավորությամբ կազմակերպվում են վեց գիտական արշավախմբեր դեպի Սյունիք (Գորիսի, Սիսիանի, Կապանի, Մեղրու շրջաններ), Լոռի (Դսեղ, Մարց, Լոռուտ, Հաղպատ, Դեբետ, Շահնազար և այլ գյուղեր), Ախալցխա-Ջավախք, Սևանի ավազան (Նոր Բայազետի, Մարտունու, Վարդենիսի շրջաններ), որոնց ակտիվ մասնակցություն է ունենում Ժենյա Գյուզալյանը: Այդ հավաքչական-կազմակերպչական աշխատանքներին Եվ. Գյուզալյանի կարևոր մասնակցության մասին վկայում են մի շարք փաստաթղթեր՝ Գորիսի շրջգործկոմի նախագահ Ա. Հովհաննեսյանի 17. 09. 1931 թ. գյուղխորհուրդներին ուղղված գրությունը, Սյունիքից՝ 250, Լոռուց՝ 267 և Շահնազար գյուղից՝ 32, Ախալցխա-Ջավախքից՝ 250 տարբեր բնույթի առարկաների գրանցումները, դաշտային տետրերը: Նրա զարմուհի Մերի Ղազարյանը իր անձնական արխիվից ՀՊԹ-ին նվիրել է ինը տետր՝ «Ջանգեզուրցի կնոջ զգեստի նկարագիր», «Մեղրեցոց տարագ», «Ագուլեցոց զգեստ», «Շատալիսի տարագ», «Թիմարցի կնոջ տարագ», «Ախալցխացի կնոջ զգեստ», «Պարսկահայ կնոջ տարագ», «Տրապիզոնցի հայ կանանց զգեստ», «Ուտիացիների զգեստ», որտեղ Ժենյա Գյուզալ-

յանը, իրեն հատուկ բարեխղճությամբ, նշել է տեղեկությունները հաղորդողների անունները: Տեքստերն ուղեկցվում են թանաքով կատարված մանրակրկիտ գծանկարներով: Ուշագրավ են ժամանակի ազդեցությունից մգացած թերթերի վրայի գրառումները՝ Սյունիքում և Լոռիում որդեծնության, ամուսնական ու թաղման ծեսերի և ժողովրդական հավատալիքների մասին:

Գիտարշավներից հավաքած ազգագրական նյութերի մշակումից և թանգարանային ընթացիկ աշխատանքներից բացի 1933–1934 թթ., 1936 թ. Եվ. Գյուզալյանը և Ստ. Լիսիցյանը միասին մշակում են ազգագրական թեմատիկ ցուցադրությունների պլանները: Ընտանեկան կյանքի ու զբաղմունքների, ավանդական հագուստի, ժողովրդական արհեստների թեմատիկ բաժինները հանձնարարված էին Եվ. Գյուզալյանին: Սակայն իր մասնակցությամբ ցուցահանդեսներից լավագույնը 1939 թ. Հայաստանի պատմության թանգարանում «Սասնա ծռեր» ժողովրդական էպոսի 1000-ամյակին նվիրված ցուցահանդեսն էր: Կարո Ղաֆաղարյանի գնահատմամբ՝ ժողովրդական հանդիսությունների ֆոնին, այս ցուցահանդեսը մասշտաբային առումով առաջինն էր Հայաստանում: Ցավոք, աշխատանքի բարձր գնահատականին անմիջապես հետևում է Եվ. Գյուզալյանի ձերբակալությունը: Եվգենյա Տիգրանի Գյուզալյանին ձերբակալել են 1939 թ. սեպտեմբերի 15-ին Երևանում, քրոջ՝ Նազիկ Ղազարյանի տանը: Մեղադրանքը՝ Կուսակցության և Կառավարության առանձին միջոցառումների դեմ ուղղված հակասովետական, թշնամական, հակահեղափոխական գրույցներն էին: Հայկական ՍՍՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերով Դատական կոլեգիայի 67 հոդվածի 1 մասով (հակասովետական պրոպագանդա) Եվ. Գյուզալյանին դատապարտել են 10 տարվա ազատազրկման և 5 տարվա իրավազրկման: 1941 թ. աշնանը Կարազանդայի ճամբարում Եվ. Գյուզալյանը ողբերգաբար կնքում է իր մահկանացուն:

Լիլիա Ավանեսյան

*Հայաստանի պատմության թանգարան
պատմական գիտությունների թեկնածու*